

עלון בני דוד – פרשת שמות

ספקנות בריאה

הרב נתנאל אלישיב

הבה ננסה לרגע, עד כמה שזה ניתן, להיכנס לנעליו של משה רבנו. הוא רואה סנה בוער באש שאינו נאכל, הוא שומע את השי"ת מדבר אליו ונשלח להביא גאולה לבני ישראל. ובכל זאת, הוא שואל שאלות ומנהל "דיון" עם ה', במהלכו הוא מעלה את הטענה הבאה (שמות ד א):

"וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא יֶאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ד'."

אנו מכירים את הגישה הפרשנית לפיה משה ביטא בכך חוסר אמונה בעם ישראל – "אותה שעה דבר משה שלא כהוגן" (רמב"ן על אתר), וכדברי ריש לקיש (שבת צז א):

"וגליא קמי קודשא בריך הוא דמהימני ישראל. אמר לו: הן מאמינים בני מאמינים, ואתה אין סופך להאמין. הן מאמינים – דכתיב ויאמן העם, בני מאמינים והאמין בה'. אתה אין סופך להאמין – שנאמר יען לא האמנתם בי וגו'."

אולם יש גישה הפוכה, שמצדיקה את דבריו של משה כמו גם את ספקנותם של בני ישראל. ראשית, אין מקרא יוצא מדי פשוטו. אין שום רמז בפסוקים עצמם לביקורת על אמירתו של משה. אדרבה, הקב"ה באמת נותן למשה אותות – "למען יאמינו כי נראה אליך ד' אלקי אבתם" (שמות ד ה), ואף לוקח בחשבון שלא יאמינו לאות הראשון, ואפילו לא לשני האותות – "וְהָיָה אִם לֹא יֶאֱמִינוּ גַם לְשְׁנֵי הָאוֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקִלְךָ" (שם שם ט). משמע שספקנות היא מידה מתבקשת ואולי אף נאותה כשמישהו טוען באוזניו טענות מדהימות ולא שגרתיות כמו אלו שמשה טען.

שנית, בגלל שהתכונה הביקורתית והספקנית של בני ישראל מחזקת את אמיתות התורה. אילו בני ישראל היו אנשים פרימיטיביים שמאמינים לכל שטות שאומרים להם, היה יותר מקום לחשוב שגאון, דמגוג או מכשף שכנע אותם לקבל על עצמם את התורה. אולם אנו רואים שבני ישראל היו בעלי מחשבה ביקורתית וספקנות בריאה. ובאמת רק לאחר שמשה ואהרן עשו את האותות, נאמר "וַיֶּאֱמֵן הָעָם" (שם שם לא).

הרמב"ם אומר שהעניין לא נגמר בכך. גם לאחר האותות, ואפילו לאחר עשר המכות ויציאת מצרים, בני ישראל לא האמינו במשה באמונה שלמה. רק מעמד הר סיני שבו הם בעצמם חוו את ההתגלות האלוהית, שכנע אותם סופית להאמין אמונה שאין בה דופי ושאין אחריה הרהור (הלכות יסודי התורה ח ב).

וכן בספר הכוזרי (מאמר א מח-מט), ריה"ל משבח את בני ישראל על כך שהם היו ביקורתיים כלפי משה – **"לא מסכלותם אלא מחכמתם, מיראתם תחבולות החכמות השמימיות וזולתם, מאשר לא יעמדו למחקר"**.

אנו חיים בעידן של עודף מידע, הפצצת מידע, כשעל פי רוב המידע שאנו חשופים לו מופץ בידי בעלי אינטרסים כאלה ואחרים. ככול שהמידע רב יותר, כך גם הבלבול. אנשים מתקשים לדעת למה להאמין ולמה לא. בעידן כזה, נכון לאמץ את הספקנות של אבותינו. לא למהר לקבל כאמת דבר שאינו נשמע הגיוני. לא להפיץ מידע שאינו בטוחים שהוא נכון. ככול שטענה נשמעת משונה יותר, או מערערת על דברים מקובלים – כך יש לדרוש רמת הוכחה גבוהה יותר כדי לקבלה.

על היהודי נאמר שהוא עונה על שאלה בשאלה. יצירת המופת של עמנו, התלמוד הבבלי, נפתח – איך לא – בשאלה (מאימתי קורין את שמע בערבין?). כשהבנים שלנו רק מתחילים לעמוד על דעתם, אנחנו מעמידים אותם בליל הסדר ומלמדים אותם לשאול לא רק שאלה אחת, אלא ארבע קושיות! העולם יהיה מקום יותר טוב כשאנשים יאמצו גישה זו. ואיך נוודא שלא נחמיץ מסר חשוב ואמיתי מה' בכבודו ובעצמו? אל דאגה, בפרשתנו למדנו, כשהוא שולח מסר, הוא דואג לשגר אותו עם ראיות נלוות.